

Bir Yoksullukla Mücadele Aracı Olarak İslami Mikrofinans ve Türkiye’de Uygulanabilirliği

Raif PARLAKKAYA*
Suna Akten ÇÜRÜK**

Özet

Yoksul insanların finansal sisteme ulaşip gereksinim duydukları sermayeyi elde etmeleri, kaynaklar konusunda yeterli bilgiye sahip olmamaları, finans kurumlarının istediği teminatları sağlayamamaları ve fon yönetimi konusunda yüksek risk içermeleri gibi nedenlerle oldukça zordur. Bu durum, kalkınmanın önündeki en önemli engel olarak görülmektedir. Yoksul insanların kendilerine ve ailelerine bakabilecek düzeyde gelir elde etmelerini sağlayacak iş projelerine, teminat ve kefalet gerektirmeden sağlanan finansman olarak tanımlanan mikrofinans, tüm dünyada önemli bir kalkınma stratejisi haline gelmiştir. İslami mikrofinans uygulamaları ise, gerçekleştirdikleri finansal işlemlerin İslam hukukuna uygunluğu konusunda hassasiyet gösteren kişiler için bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. İslami mikrofinans, bir kredi olmaktan ziyade, murabaha ile ticari bir alış-veriş, mudarabe ve müşareke ile özsermaye finansmanını, karz ve vedia ile tasarruf, zekat ve sadaka ile para transfer sistemlerini ve tekafül ile sigortacılığı içermektedir.

Türkiye’de İslami finans yöntemleri ilk olarak 80’li yıllarda uygulanmaya başlanmış, geçen 35 yılın ardından %6 düzeyinde sektör payı elde edilmiştir. Özellikle 10. Kalkınma Planının İstanbul Finans Merkezi Programına ilişkin hedefleri ile birlikte İslami bankacılık ve sermaye piyasası ürünlerinin hızlı bir ivme ile büyüme göstereceği açıktır. Bununla birlikte İslami mikrofinans konusunda Türkiye’de henüz ciddi bir gelişme yaşanmadığı görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, Malezya, Endonezya ve Bangladeş gibi birçok ülkede uygulama alanı bulan İslami mikrofinans yöntemlerini ortaya koymak ve Türkiye’de uygulanabilirliğini tartışmaktır. Böylece yoksullukla mücadele, gelir dağılımının iyileştirilmesi, dezavantajlı kesimlerin gözetilmesi ve fırsat eşitsizliğinin gelecek nesillere sirayet etmesinin önüne geçilmesi için atılacak adımlara bir katkı sağlanması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Kalkınma, Mikrofinans, İslami Mikrofinans, İslami Finans, İslam Ekonomisi.

---

* Prof. Dr., İşletme Bölümü, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Türkiye, rpkaya@konya.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., İşletme Bölümü, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Türkiye
saktan@konya.edu.tr

© IJISEF, 2015

Islamic Microfinance as a Tool for Poverty Reduction and Feasibility in Turkey

Abstract

It is very hard that poors obtain needed capital throughout financial system because they have some problems to have enough information about financial resources, to provide the guarantees requested by financial institutions and to get high risk about fund management. This is seen as the most important obstacle to development. Microfinance defined as a financial model that poors can get fund for business project without guarantees and suretyship has become a worldwide development strategy worldwide. Also Islamic microfinance is an alternative for people that are very sensitive about their financial transactions’ compliant with Islamic law. Islamic microfinance, rather than a loan, contains trading activities with *murabahah*, equity financing with *mudarabah* ve *musharakah*, saving with *kardh*, money transfer system with *zakah* and *sadaqah* and insurance with *tekaful*.

Islamic financial methods were first introduced in the 80s in Turkey, and than the sector has achieved the market share of 6% at the 35 years. It is certain that Islamic banking and capital market products will rapidly grow especially with Islamic Financial Center targets of 10th Development Plan. However, Turkey has not yet get a serious development in Islamic microfinance. The purpose of this study is to state the Islamic microfinance models applied in some countries as Malaysia, Indonesia and Bangladesh and to argue about its viability in Turkey. Thus, It is expected to contribute the steps for poverty reduction, improving income distribution, caring for disadvantaged groups and blocking of inequality of opportunity to future generations.

Keywords: Poverty, Development, Microfinance, Islamic microfinance, Islamic finance, Islamic Economics.

Giriş

Yoksulluğun giderilmesi ve kalkınmaya yönelik küresel işbirliğinin artırılması konuları, Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri arasında yer almakta ve son dönemde sıkça akademik değerlendirmelere konu olmaktadır. Lügatte “yoksulluk, varyetsizlik, sefillik, sefalet, fakirlik” (TDK) olarak ifade edilen yoksulluk, genel anlamda gelir düzeyinin düşüklüğünden kaynaklanan ve yansımaları insanların tüketim örüntülerinde veya genel refah düzeyinde bulan, harcanabilir gelir yetersizliği olarak anlaşılabilir ve tanımlanabilir. (Özcan, 2003: 84) Yoksulluk, bireylerin yaşam düzeyinin toplumda genel kabul görmüş standardın altında olmasıyla ortaya çıkar. Dolayısıyla yoksul kesim, toplumun olağan yaşam şekli ve alışkanlıklarını, gelirindeki yetersizlik nedeniyle yaşayamaz. Bu da “normal yaşamdan mahrum kalma”, “istenilen yaşam standardında olamama” durumlarını ortaya çıkarmaktadır (Hız ve Hız, 2011:146).

Yoksul kesimin çoğunluğu kırsal alanda yaşamakta olup, düşük eğitim seviyesine sahiptir. Finansal sisteme ulaşım gereksinim duydukları sermayeyi elde etmeleri ise, kaynaklar konusunda yeterli bilgiye sahip olmamaları, finans kurumlarının istediği teminatları sağlayamamaları ve fon yönetimi konusunda yüksek risk içermeleri gibi nedenlerle oldukça zordur. Bu durum, kalkınmanın önündeki en önemli engel olarak görülmektedir.

Yoksulluk sınırında yaşayan aileler, geliri bulunan aile üyesinin hastalanması/ölümü, hırsızlık, iklim koşullarının kötüleşmesi, doğal afetler veya benzeri şoklara karşı savunmasız kalmaktadır. Bu şok ve darbeler, ailenin zaten kısıtlı olan mali kaynaklara olan talebini artırmakta, bunu dengeleyebilecek etkin finans hizmetlerinin bulunmaması halinde, aileyi daha derin bir yoksulluğa itebilmektedir. (TBB, 2003)

Mikrofinans, tüm dünyada yoksulluk sorununu çözmeye önemli bir yöntem teşvik edilmekte ve uygulanmaktadır. 2005 yılı Birleşmiş Milletler tarafından “Dünya Mikro Kredi Yılı” olarak ilan edilmiş ve 2015 yılına kadar yoksulluğun %50 oranında azaltılması hedeflenmiştir.

İlk olarak 1973 yılında Prof.Dr. Muhammed Yunus tarafından yoksul köylülere güvene dayalı, teminatsız ve kefilsiz olarak, geri ödeme periyodu oldukça kısa olan düşük miktartlı fon transferini içeren mikro krediler ile başlamış olan mikrofinans uygulamaları, sonrasında tasarruf, ödeme, havale ve bazı temel sigorta hizmetleri (hayat, sağlık veya kırsal kesimde hayvan sigortası vb.) gibi diğer finansal hizmetleri de kapsayacak şekilde genişlemiştir. (Seibel, 1996) Bu yüzden mikrofinans kurumlarının faaliyetlerini sadece mikrokrediden ibaret görmek sınırlı bir bakış açısını yansıtır. Benzer şekilde mikrofinans kurumlarını bankalardan ibaret saymak da hatalı olacaktır. Bir mikrofinans kurumu, yoksul kişilerden oluşan

müşterilerine çeşitli para yönetimi ve bankacılık hizmetleri sunan banka, kooperatif, kredi kurumu, sivil toplum kuruluşu veya diğer banka dışı finans kurumu olarak tanımlanabilir. (Remenyi, 1999: 8) Farklı çalışma ilkeleri ve yapıları olmakla birlikte küçük tutarlardaki finansman olanaklarını geleneksel bankacılıkta kredibilitesi olmayan yoksul kesime aktaran kuruluşlardır. Yoksul hane halkı, gelir getirici işler yapmak veya çeşitli tüketim ihtiyaçlarını karşılamak, mikro ve küçük işletmeler ise faaliyetlerini sürdürmek veya geliştirmek üzere bu tür kurumlara başvurmaktadır. (Ateş ve Ögütoğulları, 2012: 42)

Üçüncü dünya ülkelerinde mikrofinans uygulamaları, enflasyonun yüksek ve sürekli değişken olması ve finansal hizmetlere ilişkin yasal düzenlemelerin yetersizliği nedeniyle oldukça popülerdir. (Braschler, 2006) 40 yılı aşkın süredir Asya ve Latin Amerika’da uygulanan bazı programlar, mikrofinansın yoksulluğu ortadan kaldırmada güçlü ve etkili bir araç olabileceğini göstermektedir (Holcombe & Xianmei, 1996). Yapılan uygulamalı araştırmalar da (Hulme & Mosley, 1996; Johnson & Rogaly, 1997 ; Pitt & Khandker, 1998; Copestake & James, 2002; Gibbons & Meehan, 2002; Khandker, 2005; Armendariz & Morduch, 2005; Tedeschi, 2010; Imai, Arun, & Annim, 2010; Bakhtiari, 2011) mikrofinans ile yoksulluğun azaltılması ve tüketim harcamalarının artırılması arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. 2006 yılında Nobel Barış Ödülüne Muhammed Yunus ve Grameen Bank’ın layık görülmesi, 2008 yılında ise Time Dergisi “Dünyayı Değiştiren 10 Fikir” arasında yer alması mikrofinansın ne derece önemli bir kalkınma stratejisi olduğunu tüm dünyada ispat etmiştir.

Müslüman yoksulların, refah düzeylerini yükseltebilecek iş fırsatları yaratabilmek için geleneksel borçlanma araçlarına başvurma durumu, dini gereklilikleri yerine getirmek istemeleri sebebiyle, sınırlıdır. İşte İslami mikrofinans uygulamaları, gerçekleştirdikleri finansal işlemlerin İslam hukukuna uygunluğu konusunda hassasiyet gösteren kişiler için bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. İslami mikrofinans, bir kredi olmaktan ziyade, murabaha ile ticari bir alış-verişi, mudarabe ve müşareke ile özsermaye finansmanını, karz ve vedia ile tasarruf, zekat ve sadaka ile para transfer sistemlerini ve tekafül ile sigortacılığı içermektedir.

Bu çalışmanın amacı, Malezya, Endonezya ve Bangladeş gibi birçok ülkede uygulama alanı bulan İslami mikrofinans yöntemlerini ortaya koymak ve Türkiye’de uygulanabilirliğini tartışmaktır. Veriler çeşitli raporlar, makale, bildiri, kitap, elektronik kaynak vb. olmak üzere ikincil kaynaklardan toplanmıştır. Çalışma, otorite ve ilgili kesimlerin, politika belirleme ve uygulama süreçlerinde fayda sağlaması açısından önemlidir. Çalışma ile, yoksullukla mücadele, gelir dağılımının iyileştirilmesi, dezavantajlı kesimlerin

gözetilmesi ve fırsat eşitsizliğinin gelecek nesillere sirayet etmesinin önüne geçilmesi için atılacak adımlara bir katkı sağlanması beklenmektedir.

1. İslami Mikrofinansın Kavramsal Çerçevesi

İslam'da girişimcilik ve risk paylaşımı teşvik edilen faaliyetlerden olup, bu yaklaşım etkin bir kalkınma aracı olarak değerlendirilebilir. (Iqbal, 1997: 45) Geleneksel finans, paranın kendisini bir meta olarak görür ve elde edilen gelir, sadece ilgili yatırımın zaman değeri ile orantılıdır. Oysa İslami finans varlık temelli bir sistemdir ve paranın toplumsal refahın artırılması için üretken faaliyetlerde kullanılması esastır. Bununla birlikte temel ihtiyaçlarını karşılamada dahi yetersiz kalan yoksul kesimin böyle bir yapılanma içinde yer alması normal şartlarda mümkün görünmez. İslam'ın sosyal ve ekonomik adalet anlayışı kapsamında toplumun en alt kesimlerinin de ekonomik davranış ağı içinde yer almasına imkân tanımak üzere tasarlanan finansal hizmet sistemi, İslami Mikrofinans olarak değerlendirilmektedir.

1.1. Tanım

İslami mikrofinans, geleneksel bankacılık dışında kalan düşük gelirli nüfusa İslami finans ilkelerine uygun olarak finansal hizmetlerin sağlandığı bir sistemdir. Risk-paylaşım modelli ya da borç-temelli finansman sağlayarak yoksulların ihtiyaç duyduğu finansmana erişmelerine olanak tanır. (Zouari and Nabi, 2013: 13)

1.2. Genel Amaçlar

İslami mikrofinans, niteliği gereği değerden bağımsız (value-neutral) değildir ve bu kapsamda gerçekleştirilecek tüm uygulamaların, İslam'ın genel amaçlarına isnad etmesi gerekir. Sağlıklı bir toplumsal yapıya zemin hazırlayan bu amaçlar şöyle açıklanabilir:

Sosyo-ekonomik adaletin sağlanması: Sosyo-ekonomik adalet, toplumdaki üretken her bireye fırsat eşitliği ve istihdam edilme imkânı sağlanması sonucu, herkesin bütün yeteneklerini işte kullanmak suretiyle kendi çabasının karşılığını kazanabilmesi durumunda ortaya çıkar. (Algaoud and Lewis, 2007: 40) Fırsat eşitliğinin sağlanması, herkesin aynı refah düzeyine erişmesi ve refahın dengeli dağılımı konusunda tek başına yeterli olmasa da bireylerin asgari ihtiyaçlarının karşılanmasını garanti edecektir. Böyle bir garanti altında insanlar, ekonomik faaliyetlerde risk üstlenmek konusunda daha istekli davranacaktır (Tunç, 2010: 88).

Toplum refahına katkı ve sermayenin tüm kesimlere dağıtımı: Sermayenin toplumun tüm kesimlerine dağıtımı, toplumsal düzenin korunmasında, huzur ve refahın sağlanmasında en önemli amaçlardan birisidir. İslami finansta uygulanan ve güven ve şeffaflık üzerine temellendirilen modeller,

toplumda sermayenin sadece bir grup arasında dolaşıp durmasını engellemekte, her bireyin, kendi yaş, eğitim, sağlık, sermaye vb. şartlarına uygun olarak, gösterdiği çaba ve yaptığı katkı nispetinde toplumsal refahtan pay almasına yardımcı olmaktadır. Toplum refahına katkı ihtiyaç duyulan malları yeterli miktarda makul fiyatlarda üretmek suretiyle fiyatların düşmesini sağlamak şeklinde olabilmektedir. (Al-Habshi, 2005: 38) Burada kural bireylerin birbirlerini ve toplumu istismar etmeden haklarını almaları ve uygun, kabul edilebilir şekilde hareket etmeleridir.

Serbest piyasa yapısının tesisi: İslam’da ticari faaliyetlere büyük önem verilmiş ve insanların ekonomik aktivitelere katılımı ve arz ve talebe göre belirlenen adil bir fiyatlandırmanın olduğu serbest piyasa yapısı teşvik edilmiştir. Pazar güçlerine herhangi bir müdahale olmaması asıldır. Devlet ancak zorunlu durumlarda, tüm tarafların çıkarlarını korumak üzere müdahalede bulunabilir.

Evrensel kardeşlik duygusunun geliştirilmesi ve karşılıklı dayanışmanın temini: İslam’da temel amaçlardan biri tek bir ailenin üyesiymiş gibi kardeşlik (taavvün - brotherhood) duygusunun geliştiği bir toplumsal yapının kurulmasıdır. Bu anlayışta evrensel bir kardeşlik söz konusu olup coğrafi sınır, grup, ırk gibi kavramlardan bağımsızdır (Chapra, 2005 :9).

1.3. Temel Yasaklar

İslam, insanlar için geniş bir hareket alanı tayin etmiştir. “Eşyada asl olan ibâhadır” prensibinden hareketle, yasak olan iş ve uygulamalar belirlendiğinden, kalan alan serbestçe hareket etmeyi mümkün kılmaktadır. Diğer bir ifade ile genel anlamda kural olan da “özgürlük ve serbesti”dir (Orman: 2010: 75). Bununla birlikte çalışmanın ve üretimin teşvik edilmesi, tembelliğin ve spekülatif beklentilerin önlenmesi (Tunç, 2010:104), zayıf tarafların çıkarlarının korunması, hakkın ve adaletin sağlanması, taraflar arasında ve geniş manada toplumda karşılıklı faydanın ve ahengin sağlanması (Iqbal and Molyneux, 2005: 6-7) amacıyla sınırlı sayıda yasaklama bulunmaktadır. Finansal faaliyetlerde kaçınılması gereken bu yasaklar şöyle sıralanabilir:

Riba yasağı: Her türlü mübadelenin karşılıklı rıza ve denge üzere bina edilmesini isteyen İslam, “ribâ”yı bu eşitlik ve dengeyi bozan bir unsur olması sebebiyle yasaklamıştır (Özsoy, 2012: 75). “Ribâ” kavramı, kredi-borç verme muamelesine dayanan “faiz” kavramından daha geniş bir anlam taşımaktadır ve yalnızca para borçlarını değil aynı zamanda mal değişimlerini de kapsamaktadır. Ribâ, bir taraftan günümüz bankalarında - finans kurumlarında uygulanan basit faiz, bileşik faiz, nominal ve reel faiz vb. şeklinde görülmekte, diğer taraftan da bazı malların birbiri ile değişiminden veya vadeli satışından doğmaktadır.

Garar yasağı: “Gelip gelmeyeceğinin belirsiz olması, âkibetinin kapalı olması, akdin haksız kazanca yol açacak ölçüde kapalılık taşıması” (DİA, 1998: 358) şeklinde açıklanan garar; genel anlamda, akitteki taraflar arasında her türlü aşırı dengesizlik olarak ortaya çıkmakta, bunun istenerek veya istenmeyerek doğmasının bir önemi bulunmamaktadır.

Şans oyunları ve kumar yasağı: İslam, üretkenlikten uzak, insan tabiatını bozacak ve topluma zarar verecek kazanç kapılarını kapatmıştır. Bu kapsamda şans oyunları ve kumardan elde edilecek gelirler yasaklanmıştır.

İsrafın ve lüksün yasaklanması: Kişilerin emrine verilen bütün kaynak ve imkânların, kendilerine verilmiş bir emanet olması sebebiyle, sınırsızca tasarrufta bulunamayacağı kabul edilir. İsraf tüketimde olduğu gibi üretimde de olmaktadır. Eldeki tabii kaynakların ve verilen tüm nimetlerin optimal olarak kullanılmaması, aşırı şekilde kullanılarak tüketilmesi de israf kapsamındadır. Gösteriş amacıyla lüks malların satın alınması da gerçek ihtiyaç kapsamına girmediği için yasaklanmıştır.

Diğer yasaklar: İslami anlayışa göre, zenginlik oluşumu, meşru gelir sağlayacak ticaret ve üretim faaliyetlerine dayandırılmalıdır. Çok kârlı bile olsa, alkol, domuz, pornografi, uyuşturucu ve birey ya da toplum için zararlı olarak görülen yasadışı diğer zararlı maddelerin üretim, dağıtım ve tüketiminin yapılmasına bu kapsamda müsaade edilmemiştir (Samad at all, 2005:73). İhtiyaç maddelerini uzun süre bekletip fiyatların yükseldiği zamanda satışa sunmak, diğer bir deyişle karaborsacılık (ihtikâr), sömürü mantığı ile yakından ilgili olan tekelci yapılanmalar ve spekülatif yatırımlar da yasaklanmıştır.

İslami mikrofinans alanında ortaya konulacak tüm modeller, ilhamını ifade edilen bu ahlaki değerlerden alacak ve şekillenecektir.

1.4. Finansman Modelleri

İslami mikrofinans ve geleneksel kredi dağıtım mekanizması arasındaki en önemli farklılık ise “ortak sorumluluk” felsefesinden kaynaklanır ve borç veren taraf garanti edilmiş bir faiz alamaz. (Braschler, 2006) Diğer yandan İslami mikrofinans, finansal kapsama açısından geleneksel mikrofinanstan daha etkili araçlar sunabilir. Örneğin finansman tarafında zekat, karz-ı hasen ve vakıf gibi ek kaynaklar mobilize edilirken, borç verme tarafında krediden ziyade yoksul hanehalkı ve küçük işletmeler üzerinde baskıcı faiz oranlarının olmadığı kar-zarar paylaşımı esasına dayanan modeller kullanılır.(Naceur and others, 2015: 22)

İslami mikrofinans uygulamalarına temel oluşturacak finansman modelleri şöyle açıklanabilir (Akten Çürük, 2013):

Karz-ı Hasen: Terim olarak “faydalanmak ve sonra da bedelini geri ödemek üzere birisine bir miktar malı vermek” (akt.Eskicioğlu, 1999: 118), “mislî (standart) olan bir şeyi geri almak üzere vermek” ve “bir kimseye geri ödenmek üzere verilen mal veya ödünç / borç verme sözleşmesi” (akt.Durmuş, 2010: 315) şeklinde ifade edilmektedir. Karz’da borç alan kişi sadece aldığı miktar/tutar kadar ödeme yapmakla yükümlüdür (Shanmugam and Zahari, 2009: 20) ve ödeme sürecinin uzatılması halinde bile herhangi bir fazlalık veya tazminat istenemez (Iqbal and Molyneux, 2005: XIV), bu durum ise onu geleneksel krediden ayıran en önemli özelliktir.

Murabaha: Kelimenin kökü Arapça “rih” kelimesinden gelmekte olup, “ticarete fayda elde etmek, kazanmak, kâr elde etmek” (DİA) demektir. Murabahada kişiler bilinen bir maliyetin üzerine eklenecek kâr marjı (maliyet+kâr) üzerine pazarlık yaparlar. Satıcı malı elde edinceye kadar katlandığı ve maliyeti artırıcı tüm masrafları açıklamak zorundadır (Ayub, 2007: 213). Burada kâr değeri (mark-up) miktar ya da maliyetin belli bir oranı şeklinde olabilir. Satıcının “bu mal bana 500 liraya mal oldu, 50 lira kâr ekleyerek sana 550 liraya satıyorum” veya “bu mal bana 500 liraya mal oldu, %10 kâr ekleyerek sana 550 liraya satıyorum” diyerek yaptığı alış veriş bir murabaha satışdır. Böyle bir satışta ödemenin peşin ya da vadeli yapılması mümkündür.

Murabaha işlemi gerçekleştirilirken İslam hukukunun satışla ilgili kurallarına uyulması esastır. Fiyat ve ödeme tarihi, işlemin başlangıcında kesin olarak belirlenmelidir ve sonradan değiştirilmesi söz konusu değildir. Alacağın ödenmesi, vade tarihinden önce ya da sonra olabilir. Fakat bu durumda alacağın meblağında bir azalma ya da artma olmamalıdır. Satış zamanında satışa konu olan mal mevcut olmalı ve gerçekte ya da hükmen satıcının sahipliğinde olmalıdır ve satıcı sahip olmanın getirdiği riskleri taşımalıdır. Malın satışı ve teslimatı şarta bağlı veya belirsiz olmamalıdır. Eğer vadeli bir ödeme söz konusu olacaksa ödeme günleri ve periyodik miktarlar kesin olmalı ve belirsiz bir olaya bağlanmamalıdır (McMillen, 2010: 7.prg).

Murabaha modeli, riskin düşük olması; geri ödemelerin kısa vadede tamamlanması, bilinen geleneksel uygulamalara benzerlik göstermesi, özel bir uzmanlık ve ek analiz süreçleri gerektirmemesi sebepleri ile İslami bankacılıkta en çok uygulanan finansman modeli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Selem: Terim olarak “peşin para ile veresiye mal almak” şeklinde ifade edilmektedir. Literatürde bu tür uygulamalar için selem ve selef (salam veya salaf) terimlerinin birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir (Ayub, 2007: 241). Selem sözleşmesinde malın miktarının, özelliklerinin, teslim yerinin ve

teslim tarihinin sözleşme esnasında kesin olarak tespit edilmesi şarttır. Şartlarına uygun olarak yapılan bir selem akdi ile ileri bir tarihte üretilecek mallar şimdiden satılmış ve bedeli nakit olarak alınmış olur (Bayındır, 2007: 145).

Selem bir vadeli satışı içermesi sebebiyle, geleneksel sistemde uygulanan forward (vadeli işlem) ve future (gelecek) sözleşmelerine benzediği düşünülebilir. Bununla birlikte forward ve future sözleşmelerinde iki yönüyle ayrılır: İlki ücretin tamamının vadede ödenmesidir. İkincisi ise vade tarihinde satıcının malı teslim etmek zorunda olmasıdır. Ayrıca selem sözleşmeleri ile spekülatif faaliyetlerden bir korunma da sağlanmış olmaktadır (Visser, 2009: 61).

İstisna: İstisna; “satıcının kendi malzemelerini kullanarak özellikleri belirlenmiş bir malı üretmek üzere alıcı ile yaptığı bir üretim sözleşmesi” (AAOIFI) şeklinde tanımlanmaktadır. Mesela ayakkabıcıya veya marangoza gidip belli ölçüler ve modeller dâhilinde malum fiyatlarla ayakkabı ya da mobilya yaptırmak bu kapsama girmektedir. İstisna modelinde, bedeli peşin vermek şart değildir. İstisna’da sipariş veren kişi, malı görünce alıp-almama/seçme hakkına sahip (*muhayyer*) olur. Eğer mal anlaşma şartlarına uygun ise almak zorundadır; değilse vazgeçebilir (Hasip Asutay, 2011: 53).

İcare: Terim olarak “bir varlıktan faydalanma hakkının satılması” (Iqbal and Molyneux, 2005: xii) veya “belli bir menfaati, belli bir bedel karşılığında satma” (DİA, 2.cilt: 378) şeklinde ifade edilmektedir. Hem menkul ve gayrimenkulleri, hem de insan emeğini kapsar. İçerisinde oturmak için ev, çalışmak için büro ve dükkân, ekim yapmak üzere tarla ve bahçe, işinde kullanmak üzere nakliye aracı kiralamak birer icare örnekleridir.

İcarede malın mülkiyeti kiraya veren de kalmaya devam eder ve kiraya verilen varlık karşı tarafta emanet olarak kalır. Emanette varlığın zarar görmesi durumunda tazmin etmek gerekmez. Fakat kasdi olarak yapılan hareketlerde ve ihmallerde tazmin gerekir. Dolayısıyla kiralama süresi boyunca kiralanan varlığa ilişkin risklere ve kiralayanın kontrolü dışındaki sebeplerle ortaya çıkan kayba kiraya veren taraf katlanır. Bu bağlamda icare geleneksel kiralamadan farklıdır. Geleneksel kiralamada genelde bu iki durum arasında bir fark gözetilmez. (Obaidullah, 2005: 89)

İcare olarak verilen şey, kiracıya teslim edildikten ve icare süreci başladıktan sonra kiracı kiralanan şeyden ister istifade etsin ister etmesin ücretin ödenmesi gerekir. Bir evi kiralayan kişi, anahtarı teslim aldıktan sonra ister istifade etsin, ister içinde otursun ister oturmasın ücret ödemesi gerekir. “Ben evde oturmadım” deyip ücreti ödemekten kaçınmaz (Çeker, 1999: 160).

Mudarabe: Terim olarak “tarafardan birisinin sermaye ve değerinin emek katkısında bulunarak ortak bir yatırım faaliyetinde yardımlaşmalarını düzenleyen meşru bir ortaklık türü” (AAOIFI, 2012: 308) şeklinde ifade edilmektedir.

Elinde atıl fonu bulunan bir kişi parasını diğer bir kişiye, fiili bir katkı yapmaksızın, bir yatırımda kullanmak amacıyla verebilir. Bu durumda sermaye sahibi olan yatırımcı, mal sahibi (*rabbü'l-mal*) veya uyuyan partner (sleeping partner) olarak; sermayeyi işletecek olan emek sahibi de *mudarib* (işletmeci, çalışan) veya aktif partner olarak adlandırılmaktadır. Mudarabe modelinde yapılacak yatırım/girişim sonucunda elde edilecek kârın paylaşım oranı, taraflar arasında karşılıklı rıza ile işin başında belirlenir. Mudarib, girişimle ilgili bütün faaliyetleri yöneten taraftır ve kararları tek başına alma yetkisine sahiptir. Yaptığı masraflara ek olarak faaliyet sonucu oluşacak kârdan payını alır. Mudarabe uygulamalarında ikiden fazla tarafında olabildiği görülmektedir. Örneğin alım işlemleri için vekil ya da temsilci atanabilir, bazı işlemler için kefil ya da garantör istenebilir (Thomas and Thofeek, 2005: 47).

Geleneksel sistemde para üretimi, borç alıp-vermeye dayanır. Bu yüzden ek para arzı ile üretim artışı arasında bir bağlantı bulunmamaktadır. Oysa mudarabede sağlanacak bir artı değer elde edilebilmesi için paranın mutlaka reel bir yatırımda kullanılması gerekmektedir. Ayrıca geleneksel bakış kaynakların verimsiz dağılımına yol açar. Çünkü yatırımlarda kullanılabilen fonlar üretken projelerden ziyade kredi değeri yüksek olan kredi taliplerine gider. Oysa mudarabe modelinde karlılığı yüksek, toplumun ihtiyaç duyduğu projeler/girişimler hayata geçirilir. Son olarak, kredi temelli finansman özünde istikrar bozucu bir yapı arz eder. Mudarabe modeli ise farklı tabakalar arasında denge sağlayan bir işleyişe sahiptir. Reel varlıklara dayalı olduğu için ekonomide balon olarak tabir edilen spekülatif artışlar yaşanmasına izin vermez.(Tlemsani, 2010: 267)

Müşarake: Terim olarak “bir işletmenin sermayesine katılma” şeklinde açıklanmaktadır. “Şirket’ul emval” adıyla da anılan müşarakede; iki veya daha fazla şahsın kâr ve zarara ortak olmaları şartıyla ticaret yapmak için her birinin belli bir meblağla sermayeye iştirak etmeleri gerekir (Uçar, 1993: 129). Müşarake modelinde, tarafların sermaye iştiraklerine ilaveten emeklerini aktif olarak ortaya koyabileceği gibi sadece bir kısmına emeklerini aktif olarak ortaya koyması da yeterli olmaktadır. Müşarake, mudarabeden tüm tarafların yatırıma finansman sağlaması yönüyle ayrılır. Daha gerçekçi bir ortaklık anlayışı vardır. Kârlar önceden belirlenen oranlara göre paylaşılmasına rağmen, ilgili faaliyet/girişimden zarar edilmesi halinde sadece sermayeye katılım oranı esas alınır (Netzer, 2004: 20).

Tekâfûl: Teavün, karşılıklı sigorta veya işbirlikçi sigorta olarak adlandırılan model, bir tarafın koruma önerip sattığı ve diğer tarafında belli bir ücret karşılığında satın aldığı bir alıp satım sözleşmesi değildir. Aksine ortak bir kaynak havuzu oluşturulmasıyla, belirli talihsizlik ve sorunlardan korunmaya yönelik bir sistemdir. Dolayısıyla bu ihtiyaç zamanlarında belirli bir gurubun birbirlerine yardım etme isteği ve samimiyetini gösterir. Tekâfûl modelinde her katılımcı sadaka veya teberru adı altında belirli miktarlardaki katkıyı havuza aktarır. Belirli bir katılımcıya ödenen finansal yardım tüm katılımcıların bağışları ile oluşturulan fondan temin edilir. Yardım paraları ödendikten sonra kalan fazla para üyelere geri dağıtılır. Dolayısıyla burada kumar unsuru ya da adil olmayan bir zenginleşme yoktur. Belirlenen fon katılımcılara ait olduğu için bu uygulama bir kısım bireyin zararına karşılık diğerlerinin haksız kâr elde etmesi amacını da gütmaz. Dahası yapılan işlem açıktır ve katkı ve finansal yardım yönünden garar ya da belirsizlik içermez (Obaidullah, 2005: 124-125).

Diğer modeller: Özellikle tarım sektörünün geliştirilmesine katkı sağlayabilecek “müzâraa”, “müsâkat” ve “muğarase” modelleri, İslami finasta önerilen diğer ortaklık modelleri arasında yer almaktadır. Müzâraa; “bir taraftan arazi, diğer taraftan çalışma olmak üzere, çıkacak ürünün belli oranlarda paylaşılması şartı ile yapılan ortaklık” modelidir. Bu türdeki bir ortaklık literatürde “muhâbere” olarak da adlandırılmaktadır. Müsâkat ise; “bahçe bir taraftan, ağaçların bakımı diğer taraftan olmak üzere yapılan bağ-bahçe ortaklığı” olarak ifade edilmektedir. Boş araziye teslim edip ağaç dikme ve dikilen ağaçlara ortak olma durumu ise muğarase ortaklığıdır (Döndüren, 2005: 441). İslam’da toprağın verimli bir şekilde değerlendirilmesi ve ekonomik bir değer oluşturması amacıyla işlenmesine büyük önem verilmektedir. Bu yüzden, büyük bahçe-arsa-tarla sahibi olmakla birlikte sağlık sorunları, eleman yetersizliği vb. sebeplerle toprağını işletemeyen kişilerin bu tür ortaklıklara girmesi özellikle istenmektedir.

1.5. Geleneksel Kurumlardan Farkları

İslami mikrofinans kurumları, faizsiz prensiple çalışmalarının yanında birçok açıdan geleneksel mikrofinans kurumlarından farklılık gösterir. Bu farklılıklar şöyle açıklanabilir: (Ahmed, 2002: 27-31)

Bilançolarının kaynak tarafı: Geleneksel kurumların finansal kaynaklarının ağırlıklı olarak yabancı donörlerden (çok taraflı kurumlar veya ulusal ajanslardan), hükümet ya da merkez bankası tarafından temin edilir. İslami mikrofinans kurumları ise bunlara ek olarak çeşitli vakıf ve hayır kurumlarından da fon eder. Vakıf ve hayırların mevcudiyeti ise bu kurumlara birer sosyal finansal aracı statüsü kazandırır.

Bilançolarının varlık tarafı: Geleneksel kurumların varlık toplamı, ticaret, üretim, ulaşıma gibi faaliyetleri destekleyen faiz-temelli borçlardan oluşur. Ribanın bir çeşidi olan faiz, İslam’da yasaklandığı için, İslami mikrofinans kurumlarının varlık kanadını faiz içermeyen çeşitli finansman modelleri oluşturur. İslami finansman modellerinin en önemli özelliği, sermayenin bizzat kendisine bağlı bir getiyi hak etmemesi ve işlemin gerçek bir mal/nesneyi içermesi gerekliliğidir. Yukarıda tartışıldığı üzere, farklı modellerin, farklı özellikleri bulunmakta ve çeşitli amaçlarla başvurulabilmektedir.

En yoksul kesimin finance edilmesi: Geleneksel kurumlar, aşırı yoksulluğun, fonların üretim faaliyetlerinden ziyade tüketim ve varlık alımında kullanılacağı gerekçesi ile nüfusun en yoksul kesimini ihmal eder. Oysa İslam’da yer alan zekat ve sadaka müesseseleri, toplumun ihtiyaç sahibi olan bu en yoksul kesimini fonlamayı zorunlu kılar. İslami mikrofinans kurumlarına bu kapsamda yapılacak fon transferleri ve entegre projelerle, sadece yoksul kesmin ekonomik şartları düzeltilmiş olmaz, aynı zamanda fonların İslami mikrofinans kurumlarına geri ödenmesi de sağlanmış olur.

Faydalanıcılara aktarılan fonlar: Geleneksel kurumlarda, kredi onaylandıktan sonra, çeşitli fonlarda (grup, acil durum vb.) faydalanıcının alacağı anapara miktarı üzerinden bir kesinti yapılır. Diğer yandan kişi, aynı belirlenen şekilde faiz ödemek zorundadır, bu ise kaynak maliyetini artırır. Ayrıca nakdi elde ettikten sonra, üretici olmayan faaliyetlerde kullanma ihtimali vardır. İslami finansman modellerinde ise bu mümkün değildir. İslami mikrofinans kurumu malı bir kez teslim ettikten sonra, hiçbir kesinti yapılamaz. Nakit ödemelerde ise para belirtilenin aksi amaçlarla kullanılamaz.

Sosyal kalkınma programı: Çoğu geleneksel kurum, yapısı gereği sekülerdir. İslami mikrofinans kurumları tarafından yürütülen programlarda ise, kişiler, inanç ve ibadetlerinin bir parçası olarak bu süreçlerde yer alır. Ayrıca İslami sosyal kalkınma programları, kardeşlik, dostluk, dürüstlük gibi unsurları içeren sosyal sermayenin oluşmasını sağlar.

Kadınların hedeflenmesindeki amaç: Geleneksel programlarda, kadınlar, güçlendirilmek ve kendilerine duyulan saygıları artırılmak amacıyla desteklenir. Bununla birlikte, sonuçların her zaman bu yönde olmadığı yapılan araştırmalarla ortaya çıkmıştır. Çoğu zaman ailenin erkek bireyleri, kadınları fon talebi bulunmak üzere zorlamakta ve alınan parayı kendi kullanmaktadır. Geri ödeme sorumluluğu ise kadına kalmaktadır. İslami mikrofinans kurumlarında durum farklıdır. Kadınlar, daha etkin ve verimli oldukları, haftalık toplantılara daha kolay katılabildikleri için seçilirler. Ayrıca, fon aktarılırken yapılan sözleşmeye kadın ve kocası birlikte imza

atmak zorundadır, böylece sorumluluk her ikisi üzerinde eşit olarak dağılmaktadır.

Temerrüt riski ile başa çıkma yöntemleri: Geleneksel kurumlar, bakiye ve temerrüt riski ile başa çıkmak için grup ya da merkez baskısı kullanır. İslami mikrofinans kurumları ise, karşılıklı dayanışma ve kardeşlik ruhunu kullanır. Bir grup üyesi olmak ya da borç ödemelerinde kişileri desteklemek İslam'da teşvik edilmiştir. Alınan borcu geri ödenmemenin günah olması da ayrıca üyeleri motive etmektedir.

1.6. Uygulama Örnekleri ve Potansiyeli

İslami mikrofinans uygulamaları, grup modeline dayalı geleneksel mikrofinans yapısının İslami kriterlere uygun olarak adapte edilmesi ile birkaç İslam ülkesinde başlamış, sonrasında tüm dünyaya yayılmıştır. Küresel çapta faaliyet gösteren 300 civarında İslami mikrofinans kurumu bulunmaktadır. CIBE raporuna göre küresel İslami mikrofinans piyasasının boyutları İslami finans pazarının %1'inden azdır ve 1 milyar dolar civarındadır. Bangladeş ve Endonezya, sektörün başarı hikayeleri olarak görülebilir. Diğer önemli mikrofinans piyasaları ise Sudan, Yemen, Pakistan, Mısır, Katar, Bahreyn, Ürdün, Mali, Lübnan, KSA, Suriye Irak, Afganistandır. (Alshebami, 2015: 16).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) raporuna göre, 2012 yılında küresel işsiz sayısı bir önceki yıla göre 4,2 milyon artarak 197,3 milyona ulaşmıştır. Kurumun veri tabanında yer alan bilgiler ve mevcut ekonomik senaryolar ışığında gerçekleştirilen projeksiyonlara göre, 2017 yılında daha da kötüye giderek dünya nüfusunun %6'sının istihdam dışı kalması beklenmektedir.

Küresel Müslüman nüfusunun 2012 yılı sonu itibariyle 1,6 milyar kişiye ulaştığı, bunların %25'inin ise günlük 1,25 dolardan daha az gelire sahip olduğu tahmin edilmektedir. Bu durumda 400 milyon müslümanın çeşitli finansal olanaklara erişim imkanının olmadığı varsayılabilir. Dünya bankası tarafından 2013 yılında yapılan bir analize göre, Müslümanların Müslüman olmayanlara göre resmi bir finans kurumunda cari veya tasarruf hesabı açma oranının önemli ölçüde düşük olduğu görülmektedir. Şüphe yok ki nüfusun önemli bir kısmının finansal hizmetlere erişim imkanı olmaması, İslami mikrofinansın gelişim potansiyelini ortaya koyan en önemli göstergedir. Bununla birlikte adalet, dürüstlük ve şeffaflık gibi temel ilkeleri nedeniyle İslami mikrofinans diğer inanç sahipleri için de bir alternatif olmaktadır. (Schoon and Range, 2014: 5)

2. Türkiyede Yoksulluğun Boyutları ve Yoksullukla Mücadele için Alınan Tedbirler

Genel olarak yoksulluğun nedenlerini mikro-makro nedenler, kişisel-yapısal nedenler, ekonomik büyüme, demografik unsurlar ve işgücü piyasalarından kaynaklanan nedenler şeklinde kategorize etmek mümkündür. (Güneş, 2009: 25) Türkiye açısından baktığımızda ise varlık sahipliğinin düşük oluşu, sağlık şartlarının kötülüğü, okur-yazarlık oranının düşüklüğü, gıda kıtlığı, aile fert sayısının çokluğu, hızlı nüfus artışı yoksulluğa sebep olan faktörler olarak görülebilir. Ayrıca, kırsal kesimdeki küçük arazi sahipliği, uzun vadeli çevre sorunları, (aşırı otlatma, toprak erezyonu vb.) uzak bölgelerdeki altyapı eksiklikleri de eklenebilir. (Neradova at all., 2012)

Türkiye’de yoksulluğun boyutlarını ortaya koyan en önemli istatistik TÜİK tarafından hazırlanan 2013 Yoksulluk Çalışmasıdır. TÜİK, verilerini aşağıda ifade edilen yoksulluk tanımına göre hazırlamaktadır:

“Yoksulluk: İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumudur. Yoksulluğu dar ve geniş anlamda olmak üzere iki türlü tanımlamak mümkündür. Dar anlamda yoksulluk, açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu iken, geniş anlamda yoksulluk, gıda, giyim ve barınma gibi olanakları yaşamlarını devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmayı ifade eder. Mutlak yoksulluk: Mutlak yoksulluk, hanehalkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumudur. Bu nedenle, mutlak yoksulluğun ortaya çıkarılması, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan minimum tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesini gerektirir. Mutlak yoksul oranı, bu asgari refah düzeyini yakalayamayanların sayısının toplam nüfusa oranıdır. Çalışmada, gerek gıda, gerekse gıda ve gıda dışı harcama bileşenlerini içeren mutlak yoksulluk sınırları hesaplanmıştır. Mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk ve uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan yoksulluk sınırları ve bu sınırların altında kalarak yoksul olarak nitelenen fert sayıları hesaplanmaktadır.”

Şekil 1: Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Türkiye Fert Yoksulluk Oranları 2002-2014

	Fert yoksulluk oranı (%)												
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Türkiye													
Gıda yoksulluğu (açlık)	1,35	1,29	1,29	0,87	0,74	0,48	0,54	0,48	.	.	.	.	.
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08	.	.	.	.	.
Kişi başı günlük 1 \$'in altı	0,20	0,01	0,02	0,01	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Kişi başı günlük 2.15 \$'in altı	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41	0,52	0,47	0,22	0,21	0,14	0,06	0,06	0,03
Kişi başı günlük 4.3 \$'in altı	30,30	23,75	20,89	16,36	13,33	8,41	6,83	4,35	3,66	2,79	2,27	2,06	1,62
Harcama esaslı görelî yoksulluk	14,74	15,51	14,18	16,16	14,50	14,70	15,06	15,12	.	.	.	.	.

Kaynak: TÜİK

Veriler incelendiğinde Türkiye’de 2009 yılı itibariyle açlık sınırında olan kişi sayısının yaklaşık 3,5 milyon kişi olduğu görülmektedir. Değerlendirmeyi yoksulluk sınırına çektiğimizde %18,08 ile ulaşılan rakam 13 milyon kişiye yükselmektedir. Temmuz 2015 itibariyle 4 kişilik bir ailenin açlık sınırı 1.329 TL, yoksulluk sınırı ise 4.329 TL’dir. Yıllar itibariyle açlık sınırında yaşayan kişi oranının azalması, yerel otoriteler tarafından gerçekleştirilen yardımların etkinliğini gösterebilir. Bununla birlikte, günden güne artan yoksulluk sorunu için ulusal çapta düzenlenmiş geniş çaplı programlara ihtiyaç vardır.

Diğer yandan son yıllarda yoksullukla mücadele alanında kaydedilen önemli ilerlemelere değinmek anlamlı olacaktır. TÜİK verilerine göre, günlük geliri 4,3 doların altında kalan nüfusun oranı 2006 yılındaki yüzde 13,3 seviyesinden 2011 yılında yüzde 2,8’e düşmüş, gelir dağılımında sağlanan iyileşme sonucunda Gini katsayısı 2006 yılındaki 0,40 seviyesinden 2011 yılında 0,38’e gerilemiştir. 2006 yılında en zengin yüzde 20’lik grubun yıllık kullanılabilir gelirden aldığı pay, en yoksul yüzde 20’lik grubun aldığı payın yaklaşık 8,1 katı iken, 2011 yılında bu pay 7 kat seviyesine düşmüştür.

İşsizliğin, yoksulluğa sebep olan önemli unsurlardan biri olduğunu dikkate aldığımızda, nüfus sayısı ve işsizlik oranlarının da analize konu edilmesi gerekir. Şekil 2 ve Şekil 3 Türkiye için güncel nüfus ve işsizlik değerlerini göstermektedir.

Şekil 2: Türkiye Nüfus İstatistiği

Yıl	Toplam Nüfus
2007	70 586 256
2008	71 517 100
2009	72 561 312
2010	73 722 988
2011	74 724 269
2012	75 627 384
2013	76 667 864
2014	77 695 904

Kaynak: TÜİK

Şekil 3: Türkiye İşgücü İstatistikleri (Mayıs 2015)

15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	57 747
İşgücü	29 861
İstihdam edilenler	27 072
İşsiz	2 789

İşgücüne dahil olmayan nüfus	27 886
İşgücüne katılma oranı (%)	51,7
İşsizlik oranı (%)	9,3
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	11,4
İstihdam oranı (%)	46,9

Kaynak: TÜİK

2014 yılı itibariyle ülkemiz nüfusu 77,7 milyon kişidir. Tarım-dışı işsizlik oranı ise 2015 yılı Mayıs ayında %11,4 olarak gerçekleşmiştir. Yoksulluğa neden olan diğer tüm faktörler ihmal edildiğinde bile en az 8,5 milyon kişinin, kendisine gelir sağlayabilecek İslami mikrofinans faaliyetleri için, bir potansiyel oluşturduğu görülmektedir.

Türkiye'deki durumu diğer ülkeler ile karşılaştırmak üzere Dünya Bankası Kalkınma Göstergelerini inceleyebiliriz. Günlük 1,25 doların altında bir gelire yaşayan nüfus oranları açısından, %60'a ulaşan oranlarla sahra-altı ülkeleri başta gelmektedir. İslam İşbirliği Teşkilatının 25 ülkesinde bu oran %30'ların yukarisindedir. 41 üye ülke arasında en düşük oranlar ise Malezya, Türkiye ve Kazakistandır. (Alpay and Haneef, 2015: 5)

Türkiye'de Kamu otoriteleri tarafından, yoksullukla mücadele etmek üzere gerçekleştirilen yasal düzenlemeler şöyle sıralanabilir: (İncedal, 2013: 69-70)

- (i) 1976 yılında 2022 sayılı "Altmış Beş Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkındaki Kanun" uygulamaya girmiştir.
- (ii) 1982 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na muhtaç durumdaki öğrencilere burs ve parasız yatılılık hizmeti verme, 1983 yılında ise mülga Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na (SHÇEK) muhtaç kişilere ayni ve nakdi yardım yapma görevi verilmiştir.
- (iii) 1984 yılında ise, Vakıflar Genel Müdürlüğüne vakfiye olma amacını da yerine getirmek üzere çeşitli sosyal yardımlar yapma yetkisi verilmiştir
- (iv) Yoksul ve muhtaç durumda olan tüm vatandaşları ilgilendiren ve daha geniş kapsamlı bir programı içine alan 3294 sayılı "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu" 1986 yılında kabul edilmiştir.
- (v) Sonraki yıllarda sağlık imkanlarından ücretsiz faydalanmaya yarayan "Yeşil Kart" uygulaması da eklenmiştir.
- (vi) 03.06.2011 tarihinde yayımlanan 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile Türkiye'de sosyal yardım ve hizmet faaliyeti yürütmekte olan birçok kamu kurumun Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı altında bir araya toplanmıştır.

Yukarıda ifade edilen düzenlemeler ışığında gerçekleştirilen düzenli yardım programları; Şartlı Eğitim Yardımı, Şartlı Sağlık Yardımı, 2022 sayılı Kanun

kapsamında Yaşlı ve Özürlü Yardımı ile Eşi Vefat Etmiş Kadınlar İçin Bir Nakit Sosyal Yardım programıdır. Bunun dışında, Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmekte olan Evde Bakım Aylığı ile Milli Eğitim Bakanlığı ve Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu tarafından öğrencilere verilen düzenli burs yardım programları şeklinde sıralanabilir. (İncedal, 2013: 126)

Görüleceği üzere yapılan yardımlar, çocuklar, öğrenciler, özürlüler, yaşlılar ve eşi vefat etmiş kadınlar üzerinde yoğunlaşmaktadır ve daha ziyade tüketim harcamalarını karşılamaya yöneliktir. Oysa kalkınma ve büyüme çabasında olan ülkemiz için, yapılan yardımların üretken alanlarda ekonomik katma değer sağlayacak şekilde kullanılması önem arz eder. Bu sebeple ilgili otoriteler 2005 yılından itibaren tüm dünyada kalkınma ve yoksullukla mücadele stratejisi olarak kullanılan mikrofinans faaliyetlerinin Türkiye’de yaygınlaştırılması üzerine kararlar almıştır. Bu amaçla bir kanun taslağı oluşturulmuş ve meclise sunulmuştur.

Yapılan çalışmalar sadece kamu kurumlarına has olmayıp, sivil toplum kuruluşları da bu alanda projeler yürütmektedir. Türkiye’deki ilk sivil mikrokredi kurumu Kadın Emekini Değerlendirme Vakfı –KEDV- tarafından 2002 yılında Kurulan Maya Mikro Ekonomik Destek İşletmesidir. Yine benzer bir uygulama 2003 tarihinde Türkiye İsrافی Önleme Vakfı, Diyarbakır Valiliği ve Grameen Bankası ile işbirliği içinde başlatılan Türkiye Grameen Mikrokredi Projesidir. Geçen 12 yılın ardından Maya ve Grameen Mikrokredi Projesinin ulaştığı üye sayısı ancak 160.000 civarındadır. Tüm veriler dikkate alındığında İslami mikrofinansın gerek talep yönü gerekse arz yönü itibarıyla gelişme potansiyeli taşıdığı açıkça ortadadır.

3. İslami Mikrofinans Faaliyetlerinin Türkiye’de Uygulanabilirliği

Türkiye, uluslararası karşılaştırmalarda yoksulluk göstergeleri ve gelir dağılımı adaleti bakımından geride kalan ülkeler arasında yer almaktadır. (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 67) Bu sorunu gidermek amacıyla Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planında sosyal yardım-istihdam bağlantısı güçlendirilerek yoksul kesimin istihdam edilebilirliğinin artırılması ve üretken duruma geçirilmesine yönelik programlara devam edilmesini öngörmüştür. Uygulanacak politikalarla, İnsanların refahını artırmak, hayat standartlarını yükseltmek, temel hak ve özgürlüklerini güçlendirerek adil, güvenli ve huzurlu bir yaşam ortamı tesis etmek hedeflenmektedir. İslami mikrofinans felsefi açıdan yukarıda ifade edilen hedeflerle oldukça uyumludur.

Uygulanacak modele ilişkin detaylar şöyle açıklanabilir.

Mikrofinans faaliyetlerinin yürütülmesi: Bu alandaki faaliyetlerinin yürütücülüğünü gerek kamu kurumları gerekse sivil toplum kuruluşları üstlenebilir. Konuya doğrudan paydaş olan Kalkınma Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı ve Sosyal Politikalar ve Aile Bakanlığı yoksul hane halkı ve mikro işletmelerin hedeflendiği projeler geliştirilebilir. Benzer şekilde Vakıflar Genel Müdürlüğü de işin STK boyutunu temsilen süreçte yer alabilir. Başvuru ve takip işlemleri, İl Müdürlükleri ya da yeni oluşturulacak “Ekonomik Kalkınma Birimleri” tarafından gerçekleştirilebilir. Dernek ve vakıflar ise merkezden uzak konumda olan kesime fon ulaştırmada daha aktif bir rol üstlenebilir.

Hedef kitle: Hane geliri yoksulluk sınırı altında kalan kişilerin el sanatları, ev yemekleri, organik gıda/tarım, hayvancılık vb. alandaki iş fikirleri desteklenebilir.

Sermaye kaynakları: İki ana kaynaktan fon sağlanabilir: İlki, Hazine başta olmak üzere Dünya Bankası, AB Fonları vb. resmi kaynaklar. İkincisi, vergiden indirim yapılmak üzere özel şirket ve bankaların, sosyal sorumluluk uygulamaları çerçevesinde yapacakları ödemeler. Eğer güven sağlanırsa, vatandaşlarca sağlanacak sadaka, zekat ve karz fonları ile de sistem desteklenebilir. Yerel bazda, Belediye Yardımları ve Sosyal Yardım ve Dayanışma Fonu kapsamında yapılan yardımlar, öncelikle bu kapsamda değerlendirilebilir.

Sistem alt yapısı: Kamu oyunda güçlü bir farkındalık yaratmak ve halkı bilgilendirmek amacıyla gerek ulusal çapta gerekse yerel çapta tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilmelidir. Ürünlerin zihinleri karıştıracak yapıda olmaması, sistemin şeffaf olması ve süreçlerde her bir aktörün rollerinin tam tanımlanması önemlidir. Bilişim teknolojilerinden yararlanmak suretiyle prosedürlerin azaltılması ve işlemlerin hızlı ve kolayca gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.

Sistemin işleyişi: Uygulanacak programa ilişkin süreç ve tarih/zaman bilgilerinin yer aldığı duyurular gerçekleştirilir. Destek miktarı ve desteklenecek kişi sayısı, varsa öncelikli sektörler, bütçe doğrultusunda belirlenir. Hane geliri yoksulluk sınırının altında olan kişiler, elektronik olarak yahut doğrudan İl müdürlüklerine başvuru yapmak suretiyle iş fikirlerini iletirler. Kurum uzmanlarının, önceden tesbit edilmiş kriterlere uygun olarak yaptığı değerlendirmeler ve mülakatlar sonucu desteklenecek projeler belirlenir. Yararlanıcılara kısa süreli eğitimler verilmek suretiyle etkin fon yönetimine katkı sağlanır.

Finansman modelleri:

Model 1: Mikro-Murabaha: Kurum, belirlenen alt ve üst limitler neticesinde, yararlanıcının iş fikri için gereken malzeme,teçhizat ve taşıtı temin eder ve yararlanıcıya taksitli olarak satar. Yararlanıcı, ödeme planına uygun olarak periyodik ödemeleri gerçekleştirir. Modelin cazip hale gelmesi amacıyla, bu kapsamda alınacak ürünlere KDV muafiyeti getirilebilir.

Model 2: Mikro-Ortaklıklar: Benzer iş fikirlerine sahip kişilerin, yüksek meblağlı malzeme ve teçhizat alımı, stratejik pazarlara ulaşım sağlanması, uygun pazarlama faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi vb. amaçlarla, her biri için tahsis edilen fonların bir araya getirilmesi ve borcun ödenmesinde müşterek sorumlu olmasını temel alır. Alınan mal ortak olarak üretimde kullanılır. Yararlanıcılar, ödeme planına uygun olarak periyodik ödemeleri gerçekleştirir.

Model 3: İcare: Kurum hedef kitlenin sıklıkla ihtiyaç duyduğu belli malzeme, teçhizat ve taşıtı kendisi satın alır ve bedeli karşılığında, yararlanıcıya kiraya verir. Yararlanıcı, ödeme planına uygun olarak periyodik ödemeleri gerçekleştirir.

Model 4: Mikro-selem/ Mikro-istisna: Piyasada sürekli ihtiyaç duyulan ürünlerin, yararlanıcılar tarafından beşin bedelle üretimi sağlanır. Bu modelde elde edilen ürünlerin satışından Kurumun kendisi sorumludur.

Model 5: Mikro-tekaful: Sisteme giren her üyenin tekaful fonuna her ay belirli miktarda katkı yapması zorunlu kılınabilir. Geri ödemede sorun yaşayan üyeler, bu fona başvurabilirler.

Model 6: Mikro-tarım: Çeşitli tarım arazilerinin ekimi için, malzeme, işçilik vb. ihtiyaçların karşılanmasını esas alır. Kimi zaman, Kurumun kendisi bir tarla, arazi, bahçe vb. satın alabilir ve “müzâraa”, “müsâkat” ve “muğarase” akitleri esasınca, yararlanıcılarla ortaklık yürütebilir.

Takip ve denetim: Sürecin iş projesine uygun ilerleme durumunu denetlemek üzere sürekli takip esastır. Yararlanıcının yeni bir destek alabilmesi için önceki ödemelerini tamamen bitirmiş olması gerekir. Düzenli ödeme yapan yararlanıcı için destek miktarı periyodik olarak artırılabilir.

Sürdürülebilirlik: Proje tamamlandıktan sonra proje hedeflerinin kendi yarattığı fonlarla varlığını sürdürmesi sağlanmalıdır. Uygulamadaki her aşamada denetim, raporlama ve arşivlemeye önem verilmelidir. Başarı hikâyeleri kamuoyu ile paylaşılarak, uygulamaların yaygınlaştırılması sağlanabilir.

Sonuç

Yoksulluğun giderilmesi ve kalkınmaya yönelik küresel işbirliğinin artırılması konuları, Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri arasında yer almakta ve son dönemde sıkça akademik değerlendirmelere konu olmaktadır. Yoksullukla mücadelede bir strateji olarak kullanılabilen İslami mikro finans tüm dünyada hızla gelişen iki sektörün kombinasyonunu temsil etmektedir: mikrofinans ve İslami finans.

Mikrofinans uygulamaları, özellikle üçüncü dünya ülkelerinde oldukça popülerdir ve 40 yılı aşkın süredir uygulanan bazı programlar, mikrofinansın yoksulluğu ortadan kaldırmada güçlü ve etkili bir araç olabileceğini göstermektedir. 2006 yılında Nobel Barış ödülünün mikrofinansın fikir babası Muhammed Yunus ve Grameen Banka verilmesi ise dikkatleri birkez daha bu alana çekmiştir.

Geleneksel mikrofinans uygulamalarının başarısı gösteren birçok örnek bulunmakla birlikte yaşanan bazı sıkıntılar ve başarısızlıklar da bulunmaktadır. Bu sorunlar şöyle özetlenebilir: (Ahmed: 2002: 33-35)

Asimetrik bilgi sorunu: Yoksul insanların üretken faaliyetlerde kullanmak üzere aldığı fonların, çoğu zaman, belirtilen aksine tüketim amaçlı kullanılmaktadır.

Mikrofinans kurumlarının ekonomik açıdan sürdürülebilirliği: Yeterli fon temin edilememesi ve yüksek yönetim maliyetleri nedeniyle çoğu kurum ekonomik açıdan sürdürülebilir değildir.

Yatırım getiri oranının düşüklüğü: Fonların kullanıldığı faaliyetlerin, çoğunlukla getiri oranı ve verimliliği düşüktür. Bu ise fonlama maliyetinin altında bir getiri anlamına gelebilmektedir.

İşi bırakma oranının yüksekliği ve yoksulluğun devam etmesi: Mikrofinans kurumundan fon temin eden birçok kişi, işlerini devamlı hale getiremediği için kurumdan istifade etmeyi bırakmakta ve yoksulluktan kurtulamamaktadır.

Borç kapanı: Mikrofinans kurumundan kredi temin edenlerin bir kısmı, periyodik geri ödemeler için başka kaynaklardan fon temin etmektedir. Bu ise sürekli devam eden bir borç kapanına neden olmaktadır.

Faydalanıcı olarak kadınların hedeflenmesi: Çoğu projede faydalanıcı grup olarak kadınlar hedeflenmektedir. Fakat kadınları güçlendirmek amacıyla verilen bu destekler, daha ziyade tansiyonları yükseltmekte ve aile içi şiddet olaylarını artırmaktadır.

Bazı bilim adamları mikrofinansın ticari ve finansal olarak sürdürülebilir olduğunu söylerken, diğerleri mikrofinansın amacının kâr etmek olmadığını aksine fakirliği azaltmak olduğunu ileri sürmüş ve dolayısıyla hizmet vermek isteyen herhangi bir mikrofinans faaliyetinin kar amaçsız olması gerektiğini dile getirmişlerdir.

Geleneksel mikrofinansla yaşanan sorunları ekarte eden ve İslami inanç esaslarına uygun olarak finansman teminine olanak sağlayan İslami mikrofinans, İslami finans sektöründe niş bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Risk-paylaşım modeli ya da borç-temelli finansman sağlayarak yoksulların ihtiyaç duyduğu finansmana erişmelerine olanak tanır

İslami mikrofinans, bir kredi olmaktan ziyade, murabaha ile ticari bir alış-veriş, mudarabe ve müşareke ile özsermaye finansmanını, karz ve vedia ile tasarruf, zekat ve sadaka ile para transfer sistemlerini ve tekafül ile sigortacılığı içermektedir.

%98’i müslüman olan 77,7 milyon nüfusu ile Türkiye İslami mikrofinans sektörü için iyi bir pazar sunmaktadır. Bununla birlikte, sektörün yeni oluşu, uygun bilgi system altyapısının henüz tasarlanmayışı, güven tesisinin kolay olmayışı, geleneksel finans sektöründen gelen çalışanların zihniyet yapısı, sektörün önündeki sorunlardır. Bu alandaki faaliyetler, birçok ülkede resmi bir düzenleme olmaksızın gerçekleştirilmektedir.

İslami mikrofinans kurumları, faaliyetleri ile ilgili farklı riskleri değerlendirmeli ve yönetmelidir. Müşterilerinin özelliklerine, finansman türüne ve amaçlarına uygun risk yönetim araç ve yaklaşımları geliştirmelidir. Sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla pazarlama stratejileri izlenmelidir. Ayrıca, düzenlemeye yönelik yasal bir altyapı hazırlanması, çeşitli denetim mekanizmalarının oluşturulması, muhasebe düzeninin hazırlanması ve uyumlaştırılması, vergilendirme yapısının belirlenmesi, nitelikli personelin yetiştirilmesine yönelik eğitim programlarının hazırlanması ve eğitim ve pazarlama kanallarının artırılması konuları ciddi şekilde değerlendirmeye alınmalıdır.

Kaynakça

- Ahmed, H. (2002), "Financing Microenterprises: An Analytical Study Of Islamic Microfinance Institutions", *Islamic Economic Studies*, Vol.9, No. 2, pp. 27-65.
- Akten Çürük, S. (2013), *İslami Finansın Türkiye'deki Gelişimi, Mevcut Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme A.B.D. Doktora Tezi.
- Algaoud L. M., Lewis M. K. (2007), "Islamic Critique Of Conventional Financing", *Handbook of Islamic Banking*, Ed: M. Kabir Hassan and Mervyn Lewis, Edward Elgar Pub.
- Al-Habshi, S.O. (2005), "Basic Considerations in Determining the Goals of The Firm", *An Introduction to Islamic Economics & Finance*, Ed: Sheikh Ghazali Sheikh Abod, Syed Omar Syed Agil, Aidit Hj. Ghazali, Kuala Lumpur: CERT Publ.
- Alpay, S., Haneef, M.A. (2015), *Integration of Waqf and Islamic Microfinance for Poverty Reduction: Case Studies of Malaysia, Indonesia and Bangladesh*, The Statistical, Economic and Social Research and Training Centre for Islamic Countries (SESRIC) and International Islamic University Malaysia (IIUM), Gombak, Kuala Lumpur.
- Alshebami, A.S., Khandare, D.M. (2015), "Islamic Microfinance Industry in Yemen Challenges and Opportunities", *International Journal of Social Work*, Vol.2, No.2, pp. 15-23.
- Arpacioğlu, Ö., Yıldırım, M. (2011), "Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2011, Cilt.4, Sayı.2, ss.60-76.
- Asutay, Hasip (2011), *Alım-Satım ve Faiz*, 7. Baskı, İstanbul: Hâcegân Yayınları.
- Ateş, G., Ögütoğulları, E. (2012), "Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede Mikrokredi Uygulamaları", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 14, Sayı. 2, ss.33-54.
- Ayub, Muhammad (2007), *Understanding Islamic Finance*, John Wiley and Sons Pub., England.
- Bayındır, A. (2007), *Ticaret ve Faiz*, İstanbul, Süleymaniye Vakfı Yayınları.
- Braschler, J. (2006), "Microfinance in the Islamic World", available at SSRN:<http://ssrn.com/abstract=1027471>.

- Chapra, M. U. (2005), “Objectives of the Islamic Economic Order”, *An Introduction to Islamic Economics & Finance*, Ed: Sheikh Ghazali Sheikh Abod, Syed Omar Syed Agil, Aidit Hj. Ghazali, Kuala Lumpur: CERT Publ.
- Çeker, O. (1999), *İslam Hukukunda Akitler*, Konya.
- DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi) (1998), Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara.
- Durmuş, A. (2009), *Fıkhi Açıdan Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, İSAM Yayınları, İstanbul.
- Döndüren, H. (2005), *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, Erkam Yayınları, İstanbul.
- El-Hawary, D. A. and W. Grais (2005), “Islamic Financial Services and Microfinance”, available at: <http://siteresources.worldbank.org/EXTISLAMF/Resources/IslamicFinancialServicesandMicrofinanceJune20b.pdf>
- Eskicioğlu, O. (1999), *İslam ve Ekonomi*, Çağlayan Matbaası.
- Güneş, S. (2009), *Yoksullukla Mücadelede Mikro Kredi Uygulamaları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Proje Destekleri*, T.c. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Hız, G., Hız, K. (2011), “Yoksulluk ve Yoksunluk Penceresinden Tüketimi, Lüks Tüketimi ve Tüketim Toplumunu İzleme”, *Uluslararası 140 Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 1. Cilt, Ankara.
- Holcombe S.H., Xianmei, X. (1996), “*Microfinance and Poverty Alleviation: United Nations Collaboration with Chinese Experiments*”, GDRC, available at: <http://www.gdrc.org/icm/country/china-mf1.html>.
- ILO (International Labour Organization) (2013), “Global Unemployment Trends 2013”, Geneva.
- Iqbal, M. and Molyneux P. (2005). *Thirty Years of Islamic Banking History, Performance and Prospects*, Palgrave Macmillan.
- Iqbal, Z. (1997). “Islamic Financial Systems”, *Finance&Development*, June 1997, Vol.34, No.2, pp.42-45.

- İncedal, S. (2013), *Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları*, Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Mc.Millen, Michael (2010), “Introduction to Islamic Finance (Part II): Structural Considerations”, *The Finance Professional’s Post*, 12.02.2010, <http://post.nyssa.org/nyssa-news/2010/11/introduction-to-islamic-finance-part-ii-structural-considerations.html>.
- Naceur S.B., Barajas A., Massara A. (2015). “Can Islamic Banking Increase Financial Inclusion?”, *IMF Working Paper*, No: WP/15/31.
- Neradová A., Hes T., Srnc K. (2012). “Role of Microfinancing in Islamic Countries: Experience from Ankara Province, Turkey”. *Scientific Conference of Institute of Tropics and Subtropics, Czech University of Life Sciences Prague, 29.11.2012, Book of Abstracts*, ISBN 978-80-213-2305-6.
- Netzer, M. S. (2004), *Ribâ in Islamic Jurisprudence*, Master Thesis for Fletcher School.
- Obaidullah, M. (2005), *Islamic Financial Services*, Islamic Economics Research Center.
- Orman, S. (2010), *İktisat, Tarih ve Toplum*, 3. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul.
- Özcan, K.M. (2003). “Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi: 2001”, *Ekonomik Yaklaşım 14(49 - Proceedings)*, ss. 84-98.
- Özsoy, İ. (2012), “Fıkıh Doktrininde Para ve Faiz”, *Fıkhi Açından Finans ve Altın İşlemleri*, İSAV Yayınları, İstanbul.
- Remenyi, J. V. (1999). *An Interpretive Essay on Microfinance: Is Microfinance a Panacea for Poverty?*, Deakin University, Australia.
- Samad, A., Gardner, N.D., Cook , B.J. (2005), “Islamic Banking and Finance in Theory and Practice: The Experience of Malaysia and Bahrain”, *The American Journal of Islamic Social Sciences*, No: 22:2, pp.69-86.
- Shanmugam, B., Zahari, Z.R. (2009), *A Primer on Islamic Finance*, The Research Foundation of CFA Institute.
- Schoon N., Range, M. (2014). *Toward Inclusive Islamic Finance*, GIZ Publ. (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit), Germany.

- Seibel, H. D. (1996). “Microfinance Strategies: Strategies for developing viable microfinance institutions and sustainable microfinancial services in Asia”, *Working paper / University of Cologne, Development Research Center*. available at: <http://hdl.handle.net/10419/23665>.
- TBB (2003), “Mikrofinans: Sıkça Sorulan Sorular”, http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Konferans_Sunumlari/Mikrofinans.doc.
- Thomas, A., Thofeek, M. I. (2005), “Equity Finance Vehicles: Mudaraba and Musharaka”, *Structuring Islamic Finance Transactions, Euromoney Books*, London, UK.
- Tlemsani, Issam (2010), “Co-evolution and Reconcilability of Islam and the West: the Context of Global Banking, *Education, Business and Society*”, *Contemporary Middle Eastern Issues*, Vol. 3 No. 4, pp.262 - 276.
- Tunç, H. (2010), *Katılım Bankacılığı: Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması*, Nesil Yayınları, İstanbul.
- Uçar, M. (1993), *Türkiye’de-Dünyada F. Bankacılık ve Hesap Sistemleri*, FEY Vakfı Yayını, İstanbul.
- Visser, H. (2009), *Islamic Finance Principles and Practice*, Edward Elgar Press.
- Zouari Z., Nabi M.S. (2013), “Enhancing the Enforceability of Islamic Microfinance Contracts in OIC Countries”, *MPRA Paper*, No. 49816, available at: <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/49816/>.